

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ

ՄԱՆԿԱԿԻՏՈՒԹԵԱՆ ԱՅԺՄԵԱՆ ԴՐՈՒԹԻՒՆԸ.

1. Անցեալ դարու 90-ական թուականներից մանկավարժութեան մէջ մի ուժեղ շարժում սկսուեց, որ տարածուելով կուլտուրական երկրներում ստիպեց բոլոր մանկավարժներին մասնակցել դրան: Էլլեն-Կէյ՝ Սկանդինաւեան աշխարհի կին գրող՝ այդ երևոյթը բացատրում է նրանով, որ ի նպաստ մանուկների ազատագրման հասարակական ոգևորութիւն է առաջ եկել, և որ այժմ մանուկներն են յարգանք, իրաւունք նուաճել, և Էլլեն-Կէյը ներկայ դարն անուանում է «մանուկների դար»:

Մանկավարժական այս նոր շարժումը կնքուած է Պեդոլոգիա անունով, որ կազմուած է յունարէն παις-մանուկ և λόγος-բան խօսքերից—մանկաբանութիւն: Պեդոլոգիա խօսքն առաջին անգամ երևան եկաւ 1893 թ. Օսկար Կրիզմանի դիսսերտացիայի մէջ. և ամենից յարմարն է մանկագիտական շարժման սկզբնաւորութեան տարին համարել այդ թուականը:

Մանկագիտութիւնն աչքի է ընկնում, ամենից առաջ, իւր քննական, գիտական բնոյթով: Այդ ուղղութիւնը խախտեց մանկավարժական հին հիմունքները և ստիպեց բոլոր մանկավարժներին մտածել յաւիտենական խնդիրների նոր մշակման մասին: Այստեղ էլ, ինչպէս իւր ժամանակին, և միւս գիտութիւնների մէջ, նախ սկսուեց բոլոր հիմնական դրութիւնների քննադատութիւնը. «մանկավարժութիւնը ամեն ինչ ասել է, բայց ոչինչ չէ ապացուցել», այսպէս բնորոշեց պեդոլոգիան հին մանկավարժութիւնը և իրեն նպատակ դրեց շրջադառնել ոչ մի նորմ՝ նախքան ճիշտ էքսպերիմենտալ մեթոդներով ստուգելը:

2. Ինչո՞վ է տարբերւում մանկագիտութիւնը հին մանկավարժութիւնից: Նա տարբերւում է թէ առարկայով և թէ մեթոդով: Մանկագիտութեան առարկան այժմ հանդիսանում է ոչ միայն դպրոցական երեխան, ուսուցիչը կամ միմիայն դպրոցը, այլ այն բոլոր պայմանները, որոնք ուղղութիւն են տալիս երեխայի զարգացման: Ակնյայտնի է, որ այստեղ ուսումնասիրութեան առարկան աւելի ընդարձակուել է: Բացի դրանից մանկագիտութիւնը բոլոր կենսական երևոյթներին, լինին նրանք քաղաքական, տնտեսական կամ գեղագիտական բնոյթի՝ մօտենում է, ամենից առաջ, երեխայի

ամբողջութեամբ, իրենց անմիջական դրութեան մէջ: Մանկագիտութիւնը գլխաւորապէս մշակւում է մասնագէտների միջոցով, որոնք հիմնական հոգեբանական պատրաստութիւն ունեն:

4. Մանկագիտութիւնից միայն գիտական-տեսական սիստեմ չի պահանջւում, այլ և իսկական ուսուցիչ-դաստիարակներ պատրաստել: Լաւ ուսուցչից պահանջւում է ոչ միայն իւր առարկան իմանալ, այլ և կարողանալ յարմար ձևով, իւր գիտութիւնն աշակերտներին աւանդել, ուրիշ խօսքով ուսուցչի իդէալն է լինել գիտնական իւր մասնագիտութեան մէջ և միաժամանակ ստեղծագործող արուեստագէտ ուսուցման և դաստիարակութեան գործում: Այն ուսուցիչն է մօտենում գիտնականութեան, որը իւր առարկային տիրապետում է այնքան, որ գիտէ նրա պատմական զարգացումը, ժամանակակից դրութիւնը, մշակման ճիշտ մեթոդները և վերջապէս ինքն էլ նպաստում է այդ գիտութեան զարգացման: Բայց ամենալաւ գիտութիւնն էլ իւր նպատակին չի հասնում, եթէ նա չէ բացատրուած գեղարուեստօրէն՝ աշակերտներին դիւրամբօնելի ձևով: Բայց ինչ է հարկաւոր, որ ուսուցիչը ստեղծագործող — գեղարուեստագէտ լինի: Մանկավարժը նախ քան դասաւանդելը, մանաւանդ դասարանում, պէտք է ուսումնասիրէ և հետազօտէ մանուկների հոգեբանութիւնն ու բնախօսութիւնը, մանուկների զարգացումը և այլն, որի համար կան յատուկ մանկագիտական լաբորատորիաներ. Դասաւանդողը անհրաժեշտօրէն պէտք է գիտենայ մասսաների որոշ հասակների առանձին ապրումների հոգեբանութիւնը, պէտք է զբաղուի երկու սերունդների (չափահաս և մանուկի) փոխյարաբերութիւնների պարզաբանութեամբ, էական տարրերութեամբ, պէտք է անցնի իւր առարկաների մեթոդիկական ու զիջակտիկական, վերջապէս փորձուած մանկավարժների ղեկավարութեամբ, փորձնական դասեր պէտք է տայ և այդ բոլորից յետոյ միայն երիտասարդ մանկավարժը կարող է իրեն հաշիւ տալ՝ արդեօք պատրաստ է մի այդպիսի դժուար միասնայի թէ ոչ:

5. Յաճախ առարկում են, որ յաջողութեան համար, բաւական է ուսուցիչը ունենայ սէր դէպի մանկավարժական գործը: Սովորաբար գտնում են, որ մայրերն ու բանաստեղծները սիրում են երեխաներին և բնածին ընդունակութիւն ունին մանկական հոգին հասկանալու: Ինչով է բացատրւում այդ երևոյթը և ինչ գծերով է բնորոշւում այդ ընդունակութիւնը: Մայրերն ու բանաստեղծները վառ երեակայութիւն ունին և նրանց համար աւելի հեշտ է ամեն մի բոպէ երեխայի կոնկրետ դրութեան մէջ փոխադրուել, նրանք աւելի կարող են զգալ ուրիշների ապրումները: Նրանց մէջ աւելի ուժեղ է սեփական մանկական ապրումների

շահերի տեսակէտից. ոչ թէ երեխան է ստեղծուած ուսման համար, այլ ուսումը երեխայի համար: «Պէտք է պահանջել ոչ թէ սխուրցենտրիա, այլ պեդոցենտրիա» ասում է ամերիկացի գիտնական Սահելի Հոլլը: Ինչ վերաբերում է մեթոդներին՝ պեդոլոգիան ոչ թէ հին մանկավարժութեան նման միմիայն օգտուում է երեխաների վրայ արուած պատահական դիտողութիւններից կամ անձնական վերլիշումներից և կամ գեղարուեստական գրականութեան աղբիւրներից, այլ աշատեղ գործադրում են բոլոր մեթոդները, առանձնապէս փորձն ու էկսպերիմենտը: Այսպէս ուրեմն, պեդոլոգիան այն գիտութիւնն է, որի առարկան է երեխայի զարգացումն ու բազմը որոշող բոլոր պայմանները, որ բոլոր երեւոյթները քննում է նոր սերնդի շահերի տեսակէտից և գործադրում է գիտութիւնների բոլոր մեթոդները:

3. Մանկագիտութիւնը դեռ անմշակ է. նա առայժմ չէ հանդիսանում սիստեմատիկ կերպով հիմնաւորուած գիտութիւն, այլ միայն ուրիշ մի քանի գիտութիւնների առանձին մասերի ամբողջութիւնն է ներկայացնում: Ինչպէս բժշկութիւնը արդիւնք է բնական գիտութիւնների (ֆիզիքա, քիմիա, անատոմիա, ֆիզիօլոգիա և այլն) տեսական ուսումնասիրութիւնների և կլինիկականերում գործնական աշխատանքների, այնպէս էլ մանկագիտութիւնը բաղկացած է մի քանի տեսական և գործնական գիտութիւններից «մանկագիտութիւնը դեռ ճշտօրէն բնորոշուած գիտութիւն չէ, ասում է Սահելի Հոլլը, նա մասամբ հոգեբանութիւն, մարդաբանութիւն է, մասամբ բժշկութիւն և առողջապահութիւն» Բիճէճ՝ հին մանկավարժութիւնը ժամանակակից մանկագիտութեան հետ համեմատելով, ասում է՝ «մանկավարժութիւնը հին սայլակ է, որը ճշգրտում է և չափազանց դանդաղ շարժւում, բայց այնուամենայնիւ առաջ է գնում: Մանկագիտութիւնը ճիշտ մեքենայ է՝ խորհրդաւոր, փառահեղ, բարդ կազմութեամբ, որ առաջին հայեացքից ապշեցնում է, բայց նրա առանձին մասերը կարծես միմեանց յարմարեցրած չեն, և մեքենան միայն մի պակասութիւն ունի՝ չէ գործում»: Մանկագիտութեան կապը միւս գիտութիւնների հետ կարելի է տեսնել բոլոր երեք ուղղութեամբ՝ թէ բնական, թէ հասարակական և թէ նորմատիւ գիտութիւնների հետ: Բայց մանկագիտութիւնը առանձնապէս հոգեբանութեան հետ է կապուած՝ քանի որ նա աշխատում է մանկավարժական ֆակտը նախ հոգեբանօրէն հետադօտել ու բացատրել: Ժամանակակից հոգեբանութիւնը հսկայական յառաջագիմութիւններ է արել, շնորհիւ այն բանի, որ ուսումնասիրում է ոչ թէ հոգու էութիւնը, անմահութիւնը, կամ հանդերձեալ կեանքի իմաստը. այլ գիտակցութեան բովանդակութիւնը, նրա արտայայտութիւններն ու ապրումները՝

վերջիշու մը, որ նոյնպէս նպաստում է երեխայի ապրումները արագ ըմբռնելու: Պէտք է ունենալ նաև տակտ իւրաքանչիւր պահանջուած բոլէին ամենամաքաւակայարմար կերպով վարուելու համար, բայց հասկանալի է, որ նպատակայարմար վարուել կարող է նա, ով իւր գիտակից վարմունքները՝ յաճախակի կրկնութեան միջոցով՝ բնագոյի աստիճանին է հասցրել, ով իւր կանոնաւոր վարմունքների տեխնիկան զարգացրել է մինչև մեքենայականութիւնը:

Եթէ երաժշտագէտը պէտք է լրիւ տիրապետէ իւր տեխնիկային, որպէսզի լսողների վրայ ազդել կարողանայ, եթէ անհրաժեշտ է, որ ջութակահարը 10—15 տարի գործ դնէ իւր արուեստի կասարեւագործման վրայ՝ ունկնդիրներին գրաւելու համար, միթէ ուսուցիչը պարտաւոր չէ որ և է տեխնիկա մշակել, նախ քան իւր պաշտօնի գլուխն անցնելը: Մայրը կարող է երեխայի բոլոր ապրումները իմանալ, նրա հետ միասին խնդալ և արտասուել, բայց դա գործի միայն առաջին շրջանն է. ապրելուց զատ պէտք է հասկանալ և բացատրել ումեն մի ֆակտը: Տեխնիկան մշակելու պահանջը ուրիշ ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ տակտ զարգացնել: Մանկագիտութիւնը տակտ զարգացնելու համար առանձնապէս պէտք է մտածէ: Տակտ ունենալ անհրաժեշտ է և բոլոր արհեստների մէջ և այս դէպքում մանկավարժութիւնը բացառիկ տեղ չէ գրաւում: Տակտ է հարկաւոր և իրաւաբանին, և բժշկին, և՛ ամեն մէկին:

6. Մանկավարժական տակտ զարգացնելու համար անհրաժեշտ է ստեղծել այնպիսի պայմաններ, որ երիտասարդ ուսուցիչները նախքան դասաւանդելը կարողանային մանուկներին ուսումնասիրել և իրենց մանկավարժական ոյժը ստուգել փորձուած ուսուցիչների դեկավարութեան տակ: Այսպէս ուրեմն՝ մանկագիտութիւնը ձրգտում է լինել և գիտութիւն և գեղարուեստ ու աշխատում է ստեղծել այնպիսի պայմաններ, որոնց մէջ ուսուցիչ-գեղարուեստագէտներ կարողանային պատրաստուել: Նրա զբաղման խնդիրներն են՝ ա. ուսումնասիրել երեխայի հոգեբանութիւնը և երեխայի զարգացման աստիճանները, բ. հետադօտել այն բոլոր արտաքին պայմանները, որոնց մէջ է անցնում երեխայի կեանքն ու զարգացումը, գ. պարզել դաստիարակութեան ընդհանուր իդեալը և դ. մշակել դաստիարակութեան յարմարագոյն միջոցներ:

7. Բնորոշենք համառօտ կերպով, թէ ինչ վիճակի մէջ է գտնւում մանկագիտութիւնը Ամերիկայում, Անգլիայում, Ֆրանսիայում, Գերմանիայում և Ռուսաստանում:

Ամերիկայում մանկաբանութիւնը շատ լայն ծաւալ է ստացել. ծնողները, հոգեբանները, բժիշկները և մարդաբանները միասին մշակում են մանկավարժական խնդիրները: Գլխաւոր ներկայացուցիչն է Սեկնի Հոլլը. կրթութեամբ աստուածաբան, Վալնդի

մօտ էքսպերիմենտալ հոգեբանութիւնն ուսումնասիրելով և Եւրոպայում ճիշտ մեթոդների հետ ծանօթանալով՝ նա այդ մեթոդները փոխադրեց մանկավարժութեան շրջանը: Ա. Հսլլ իւր «Adolescences» հոյակապ աշխատութեան մէջ տալիս է պատանեկութեան բնութագիրը՝ հիմնուած հսկայական նիւթերի վրայ: Հէնց նա էլ կազմակերպել է բաղմաթիւ լաբորատորիաներ և գործը հաստատուն հողի վրայ դրել: Ամերիկայում լոյս են տեսել նաև շատ առանձին, արժէքաւոր աշխատութիւններ: Կիւպասերիկը իւր «Մանկան հոգեբանութեան հիմունքներն» աշխատութեան մէջ վերլուծում է մանկան հոգեբանութիւնը բնագիտության տեսակէտից: Չեմբերլէնը, իւր «Մանուկ» երկհատոր աշխատութեան մէջ, ուսումնասիրում է մարդաբանութեան և մանկագիտութեան մէջ եղած կապը, և փորձում է գիտական հիմնաւորում տալ Հեկկելի մշակած այն հայեացքին, թէ օնտոգենեզիսի (անհատի զարգացման) մէջ կրկնւում է, կարճ կերպով ֆիլոգենեզիսի (ամբողջ մարդկութեան զարգացումը): Դրսեմմանսը իւր «Ներածութիւն մանկան ուսումնասիրութեան» գրքով մանկաբանութեան ուսումնասիրութեան սիստեմատիկ ձեռնարկն է տալիս: Ամերիկացի յայտնի հոգեբան Ջէմսն էլ պակաս նշանակութիւն չէ ունեցել Ամերիկայի մանկագիտութեան մէջ: Ամերիկական շարժումը՝ ինչպէս իրաւացիօրէն արտայայտում է Ռումֆաճեւը իւր «Մանկաբանութիւն» գրքում, տարածւում է լայն կերպով, մանկավարժական խնդիրները մշակւում են en masse և այդ աշխատանքներին մասնակցում են թէ մասնագէտները և թէ զիլետանտները: Մանկան հոգեւ ուսումնասիրութեան նուիրում են շատ մասնագիտական թերթեր և լաբորատորիաներ: Մանկագիտութեան կապը մարդաբանութեան հետ առանձնապէս ուժեղ է Ամերիկայում:

8. Անգլիայում այդպիսի մեծ ջանքեր չեն նկատուում: Անգլիական հոգեբանութիւնն իւր որոշ ուղղութիւնն ունի Սպենսերի, Միլլի, Բէնի աշխատութիւնների մէջ: Որպէս մանկագէտ կարելի է յիշել Ջեմս Սեօլիճ, որը, զլիսաւորապէս ծնողների միջոցով հաւաքուած նիւթերի հիման վրայ, տալիս է սիստեմատիկ կերպով իւր «Մանկավարժական հոգեբանութիւնը» և «Մանկան ուսումնասիրութիւն» գրքերը: Այդ երկու աշխատութիւններն էլ չափազանց ժողովրդական և պարզ գրուած՝ խօսում են մանկան հասակի ընդհանուր հոգեբանական առանձնայատկութիւնների մասին: Հետաքրքիր են գիտնական Միւնստերբեքի ինքնուրոյն աշխատութիւնները, առանձնապէս նրա «Ուսուցիչ և հոգեբանութիւն» գիրքը, որի մէջ նա խօսում է դաստիարակութեան իդեալների, մանկավարժական միջոցների և երեխայի հոգեբանութեան մասին: Անգլիայում նոր, եռանդուն մանկագէտներից մէկն է հանդիսա-

նում նաև Սպիրմանը իւր նոր «corrélation» մեթոդով, որով ուսումնասիրում է առանձին հոգեկան ապրումների փոխադարձ կապը: Ինչ վերաբերում է անգլիական մանկագիտութեան ընդհանուր ընորոշման՝ չնայելով որ այնտեղ դպրոցները լաւ վիճակի մէջ են, տեսականը առայժմ այնքան ուժեղ չէ:

9. Ֆրանսիան՝ Տէնի և Ռիբոյի աշխատութիւններով՝ նոյնպէս իւր հոգեբանական ուղղութիւնն ունի, կապուած կենսաբանութեան և ընկերաբանութեան հետ. Մանկաբանութիւնը գտնւում էր, վերջին ժամանակներս գլխաւորապէս, նշանաւոր գիտնական Քիմէի ղեկավարութեան տակ: Նրա աշխատակիցներն են Սկոյսէն, Անրի, Ալապարես, Բոսէյֆօ և Կոմպէյրէ: Ֆրանսիայում առանձնապէս հետաքրքրւում են աշակերտների անհատականութեան և ընդունակութիւնների պարզաբանութեամբ: Այդ խնդիրն առաջացաւ յետաձգաց, խելագար, խուլ և համբ մանուկների ուսումնասիրութեան գործնական պահանջներից: «L'année psychologique» ամսագրում գտնւում են գլխաւոր ֆրանսիական աշխատութիւնների անգրադարձումները: Հետաքրքիր են Քիմէի «Նորագոյն մտքեր երեխայի մասին», Ալապարէի «Երեխայի հոգեբանութիւն և էկսպերիմենտալ մանկավարժութիւն», Քիմէ և Անրի-ի «Մտաւոր յոգնածութիւն» Քիմէ և Սիմոնի «Երեխաների մտաւոր զարգացումը» աշխատանքները:

10. Թէև յիշեալ երեք երկրներում մանկաբանութիւնն անընդհատ զարգանում է, բայց հիմնական աշխատանքը գլխաւորաւորապէս կատարւում է Գերմանիայում: Թուելով միմիայն մեծ ուժերը, ինչպիսիք են Մոյման, Շեերեն, Գրոս, Կրեպելին, Կերեհեն-սէյներ, Շաւցէ, Լայ, Վալենդ, Պրէյլեր, Գաուպպ և Լամպրեխտ կարելի է տեսնել, որ բոլոր մասնագէտներն էլ աշխատակցում են մանկագիտական հարցերի վերայ: Այստեղ մանկագիտութիւնը զընդունում է էքսպերիմենտալ մանկավարժութեան հիմնական դպրոցն անցած գիտնականների ձեռքում, որոնք հարցերը վճռում են լաբորատորիաներում՝ անհատական, էքսպերիմենտալ եղանակով, և եթէ Ամերիկայում շարժումը տարածուել է մակերևոյթապէս, Գերմանիայում, ընդհակառակն՝ դէպի խորն է գնացել: Գերմանիայում միատեսակ հետաքրքրութեամբ և եռանդով մշակւում են երեխաների ստախօսութեան (Շեերեն), խաղերի (Գրոս), վերաբերեալ հարցերը, գիդակտիկական (Լայ), ընդհանուր (Մոյման) և յոգնածութեան վերաբերեալ (Կրեպելին) խնդիրները:

11. Ինչ վերաբերում է Ռուսաստանին, այստեղ Թէև մանկաբանութեան շարժումն սկսուել է աւելի վաղ՝ քան մի ուրիշ տեղ Աիկսոսկս «Աշակերտական յոգնածութիւն» աշխատանքով, սակայն սիստեմատիկ աշխատանք սկսուեց 1901 թուից, երբ լոյս

տեսակ նեչաւի «Современная экспериментальная психологія въ ея отношеніи къ школьному дѣлу» աշխատութիւնը: Պետերբուրգում նեչաւի շուրջը կազմուեց մանկագէտների մի շրջան՝ Լուգուսկի, Ռուսիանցի, Վարդանիան, Կրսզիւս, Բզնասիւս, Ռոսսուլիմօ, Քերեսեյն, որոնք նախ կազմակերպեցին մանկագիտական դասընթացքներ, ապա լարորատորիա, իսկ այժմ մանկավարժական ճեմարան: Պետերբուրգում գումարուած էքսպերիմենտալ մանկավարժութեան առաջին համագումարը 1910 թ. ցոյց տուեց, որ մանկավարժական խնդիրների ճիշտ ուսումնասիրութեան պահանջը արդէն հասունացել է և հնարաւոր է ուսումնասիրութեան գործը կազմակերպել կանոնաւոր ծրագրով: Ռուսական մանկաբանութիւնը առանձնապատուկ կնիք չէ կրում. այդտեղ կարելի է տեսնել բոլոր ընդհանուր ուղղութիւնների նմանողութիւնները՝ թէ գերմանացիների, թէ ֆրանսիացիների և թէ ամերիկացիների ազդեցութիւնը երևում է:

12. 1911 թուին, Եւրոպայում գումարուեց էքսպերիմենտալ մանկավարժութեան (մանկաբանութեան) առաջին համաշխարհային կոնգրէսը, և պէտք է շեշտել, որ մանկագիտութեան մէջ էքսպերիմենտալ մեթոդը այժմ արդէն բոլորի կողմից ընդունուած է. սկզբունքային տարբերութիւններ չկան, հարցը միայն նրանում է, թէ մասնաւոր ընոյթի աշխատանքները որպիսի աւելի ճիշտ մեթոդով պէտք է կատարուեն՝ ամբողջ մանկագիտական սիստեմ ստեղծելու համար:

Փրակաւնութիւն.

- I. Ամերիկական 1. Чемберленъ—Дитя. 2. Друммондъ—Введение въ изучение ребенка.
- II. Անգլիկան 1. Мконотербэргъ Психологін и учитель. 2. Джемсъ Селли—Психологія въ ея отношеніи къ воспитанію. 3. Изучение ребенка.
- III. Ֆրանսիական 1. Бзне Современныя идеи о дѣтяхъ. 2. Клапаредъ Психологія ребенка и экспериментальная педологія.
- IV. Չեխական 1. Мейманъ—Лекціи по эксперимент. педагогике. 2. Гроссъ Душевная жизнь ребенка. 3. Штернъ—Развитіе рѣчи у ребенка. 4. Лай—Экспериментальная дидактика.
- V. Ռուսական 1. Румянцевъ—Педологія. 2. Нечаевъ—Современная эксперим. психологія въ ея отношеніи къ школьному дѣлу. 3. Лазурскій Очеркъ науки о характерахъ.

Տիգրան Մարգարեանց.

